

AUTOREFERAT

1. Imię i nazwisko: **Janina Urban**

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe

- doktor, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 03.11.1998

Praca napisana pod kierunkiem prof. zw. dra hab. Tadeusza Lewowickiego:

Kompetencje poznawcze młodzieży – studium porównawcze wyników badań kształcenia matematycznego w Polsce i w Czechach

- magister (matematyka teoretyczna), Uniwersytet Jagielloński 07.09.1978

Praca napisana pod kierunkiem dra Andrzeja Wrońskiego:

Twierdzenie o pełności systemu Lewisa S4 w modelach Kripkego

3. Dotychczasowe zatrudnienie w jednostkach naukowych

01.10.2013–31.07.2015 starszy wykładowca, Uniwersytet Śląski Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie

01.10.2004–30.09.2013 adiunkt, Uniwersytet Śląski Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie

01.02.1999–30.09.2004 adiunkt, Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie

01.10.1993–31.01.1999 wykładowca, Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie

01.09.1985–30.09.1993 asystent/starszy asystent, Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):

a) Tytuł osiągnięcia naukowego:

Mniejszości narodowe krajów Grupy Wyszehradzkiej w procesach integracyjnych Europy – tożsamość młodzieży mniejszości autochtonicznych

b) Autor, tytuł publikacji, dane wydania:

Janina Urban: *Mniejszości narodowe krajów Grupy Wyszehradzkiej w procesach integracyjnych Europy – tożsamość młodzieży mniejszości autochtonicznych*. Toruń

2014, Wydawnictwo Adam Marszałek, ss. 671. Recenzent prof. zw. dr hab. Wiktor Rabczuk

c) Omówienie celu naukowego pracy i osiągniętych wyników

Do oceny w przewodzie habilitacyjnym przedstawiam swój dorobek zaprezentowany w książce pt. *Mniejszości narodowe krajów Grupy Wyszehradzkiej w procesach integracyjnych Europy – tożsamość młodzieży mniejszości autochtonicznych*.

Praca dotyczy tożsamości młodzieży z grup większościowych i mniejszościowych mieszkających w czterech państwach – krajach Grupy Wyszehradzkiej w środowiskach, w których mniejszości te są autochtoniczne.

Przedstawiając do oceny osiągnięcie naukowe, o którym mowa w art. 16 ust. 2 wyżej wymienionej ustawy – na temat tożsamości młodzieży autochtonicznych mniejszości narodowych krajów Grupy Wyszehradzkiej w procesach integracyjnych Europy, na początku przedstawię sposób jego prezentacji. Rozpoczynam od zakreszenia tematu we wstępie (4.0.), by kontynuować zaprezentowaniem głównego celu naukowego pracy (4.1.) i związanych z nim odniesień teoretycznych i metodologicznych oraz bardziej szczegółowego rozwinięcia poprzez podanie najważniejszych wyników, by w końcu usytuować go ze wskazaniem i na tle pozostałych autorskich zainteresowań i osiągnięć (5.).

4.0 Wstęp – zakreszenie tematu

Prezentuję rozprawę, której tematem jest tożsamość młodzieży środowisk mniejszości autochtonicznych w czasie procesów integracyjnych z Unią Europejską. Głównym tematem jest analiza „otwartości” młodzieży autochtonicznych mniejszości narodowych na procesy integracyjne oraz kwestie mniejszości tuż przed 1 maja 2004 r. Młodzież tę reprezentują licealiści szkół dla mniejszości narodowych wybranych środowisk państw Grupy Wyszehradzkiej, zarazem też grupy najbardziej reprezentatywne w odniesieniu do badanych kwestii – grupy przyszłych liderów i gwarantów istnienia mniejszości narodowych. Jednak potrzeba szerokiego ujęcia tematu sprawia, że tematyka ta wykracza poza wąsko pojęte kwestie dotyczące mniejszości – wymaga usytuowania w środowisku – zatem usytuowania wśród większości. Ponadto znaczenie mają zawirowania okresu transformacji związanej z akcesją tych państw do Unii Europejskiej, trudnych ustosunkowań do nich wchodzącej w

samodzielne życie młodzieży. Sprawy te uczyniłam w rozprawie (Ks., R 1)¹ – obok związków mniejszości z własnym narodem oraz jako grupy w sytuacji pogranicza (Ks., R 2) – ważnym tematem rozważań teoretycznych.

Charakter dokonujących się zmian społecznych w tym czasie, m. in. zmiana statusu prawnego mniejszości, powinien być znaleźć odzwierciedlenie w różnych wymiarach i obszarach tożsamości młodzieży, m. in. związanych z rozumieniem pojęcia „obywatelstwa”. Pytaniem najistotniejszym – tym, co najbardziej może interesować „szkołę” – była „otwartość” młodzieży mniejszości na Unię i „podmiotowość” w kwestiach mniejszości. Tak więc, głównym zagadnieniem prezentowanej pracy jest poczucie tożsamości młodzieży mniejszości warunkowane zmianą społeczną. W celu dokonania oceny zakresu i różnorodności przejawów procesów tożsamościowych w grupach mniejszości porównawczo pokazane są ich odpowiedniki dla grupy odniesienia – ich rówieśników ze szkół dla większości, co znajduje odzwierciedlenie w rozwinięciu teoretycznym pracy, omówieniu „podmiotowości” mniejszości i jej akceptacji przez większość, także w kontekście teorii grup odniesienia i postulatów edukacji międzykulturowej. W kształtowaniu tożsamości młodzieży szkoła, jako środowisko wtórnej socjalizacji, odgrywa istotną rolę, zwłaszcza na pograniczach, stąd też w pracy podjęty został również problem instytucjonalnego zaplecza mniejszości narodowych w postaci szkoły, jako czynnika kształtującego tę tożsamość, a porównawczo – sąsiedzkiej szkoły dla większości. Zatem rozwinięcie pojęć „podmiotowości”, „teorii grup odniesienia” i postulatów „edukacji międzykulturowej” oraz zadań szkoły w kontekście mniejszości narodowych są ważnym składnikiem rozumienia celu w prezentowanej rozprawie. Ich omówienie poprzedza prezentacja konceptualizacji badań (Ks., R 4.), a zamyka interpretacja wybranych wyników badań (Ks., R 7).

Diagnoza procesów tożsamościowych środowisk zróżnicowanych kulturowo, procesów dokonujących się w okresie zmiany społecznej, obejmuje szeroki obszar zagadnień. Wymaga objęcia refleksją teoretyczną różnych aspektów tych spraw i ich uwarunkowań. W celu dokonania oceny przejawów procesów tożsamościowych w grupach reprezentantów mniejszości w środowisku przeprowadzone zostały dwa rodzaje porównań tożsamości młodzieży: młodzieży ze szkół licealnych dla mniejszości w wyróżnionych środowiskach w różnych krajach Grupy Wyszehradzkiej oraz młodzieży z liceów dla mniejszości vs młodzieży z liceów dla większości w poszczególnych środowiskach.

¹ W referacie odwołania do rozprawy prezentującej osiągnięcie wynikające z art. 16 ust. 2 wyżej wymienionej ustawy oznaczonej dalej (Ks.) z odpowiednią stroną lub jak w tym miejscu z odniesieniem do rozdziału książki (Ks., rozdział 1) w skrócie (Ks.-R1).

Prezentowana w rozprawie kwestia „tożsamości młodzieży” jest oparta na wielostronnej analizie zagadnienia – z uwzględnieniem różnych „dystansów”. W autoreferacie wybrałam ilustracyjnie prezentację wymiarów „bliskiego dystansu” (Szmataka 2008, s. 127) – najważniejszych wymiarów tożsamościowych pozwalających na ocenę „podmiotowości”. Za wskazanymi w rozprawie interpretacjami wyróżniłam je w trzech wybranych obszarach teorii zachowań tożsamościowych (dalej też TZT) Tadeusza Lewowickiego (1995) z uwzględnieniem struktur „bliskiego dystansu”. Przeprowadzanie badań z wyróżnieniem różnych zmiennych, jak m.in. w prezentowanej pracy, możliwe jest zawsze w ramach obszarów tradycyjnie zastrzeżonych dla różnych teorii pedagogiki (Pachociński, s. 188), a pewnie i innych nauk, jednak wprowadzony tu kontekst kulturowych odniesień spełnia warunek podjęcia badań komparatywnych, a zarazem do nich zachęca.

4.1. Omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Przedstawiając do oceny rozprawę (zgodnie z w art. 16 ust. 2 wyżej wymienionej ustawy) pt. *Mniejszości narodowe krajów Grupy Wyszehradzkiej w procesach integracyjnych Europy – tożsamość młodzieży mniejszości autochtonicznych*, prezentuję pracę, której tematem jest tożsamość młodzieży z ujęciem jej wielostronnych uwarunkowań w środowiskach mniejszości autochtonicznych w czasie zmiany społecznej związanej z procesami integracyjnymi.

Przebiegająca w kontekście akcesji do Unii Europejskiej zmiana społeczna w krajach Grupy Wyszehradzkiej od początku lat 90. XX wieku do cezury 1 maja 2004 roku była przez młodzież odbierana jako wielka szansa życia w okresie nowego porządkowania rzeczywistości polityczno-społecznej, ale była także powodem wielu obaw i niepewności.

Zmiana statusu prawnego mniejszości krajów Grupy Wyszehradzkiej związana z akcesją tych państw do Unii Europejskiej zmieniła pozycję polityczną mniejszości, ale 1 maja 2004 roku zmienił też pozycje polityczno-społeczne wszystkich obywateli Grupy Wyszehradzkiej (dalej też GW), a łącznie z tym relacje mniejszość–większość. Pytanie o tożsamość młodzieży mniejszości, ze względu na zmianę praw i ich pozycji w kontekście wejścia do Unii Europejskiej (dalej też UE), łączyło się więc i z innymi zmianami – pozycja mniejszości zmieniła się pod względem prawnym, choć niekoniecznie społecznym. Podjęte w prezentowanej rozprawie rozważania dotyczące tożsamości mniejszości i jej uwarunkowań, wymagały uwzględnienia szerszego środowiska z ujęciem sąsiedztwa (Ks., s. 139, 157 i nast.): „Termin «mniejszość» zawsze oznacza relacje do jakiejś większości (...). Mniejszością

jest się wtedy, kiedy pozostaje się organiczną częścią pewnej całości, jest się «w stosunku» do jakiejś większości, bez tego odniesienia termin «mniejszość» nie ma sensu, mniejszość nie istnieje «sama w sobie». Mniejszość narodowa jest szczególnym przypadkiem mniejszości, jest bowiem mniejszością w podwójnym sensie: jako część narodu mieszkającego w innym państwie i jako część społeczeństwa, z którym zamieszkuje wspólne państwo. W pierwszym przypadku pozostaje w relacji do grupy narodowej (całością jest naród), w drugim jest w relacji do społeczeństwa państwa zamieszkania (całością jest państwo)” (Budyta-Budzyńska, 2010, s. 157). Wymagania uwzględnienia uwarunkowań środowiskowych skłaniają do porównania ustosunkowania się do kwestii mniejszości zarówno samej mniejszości, jak i większości. Interpretacje wymagają też uwzględnienia kontekstualności różnic kulturowych w środowiskach i typów społeczeństw (Ks., R 4). W rozprawie zaprezentowana jest konceptualizacja i wyniki badań porównawczych w wybranych środowiskach mniejszości autochtonicznych w krajach GW². Ujęcie takie wymaga jednak spełnienia warunku ekwiwalencji funkcjonalnej (Pachociński 1989, s. 172). Były to jedne z ważniejszych zadań opisanych w rozprawie.

Konceptualizacja prezentowanych w rozprawie badań ukierunkowana została poprzez formułowane wymogi w obszarach badań pedagogiki porównawczej. Takie ujęcie stawia warunki komparatystyczne – znaczenie kontekstu przy porównywaniu zjawisk występujących w krajach o różnych systemach społeczno-politycznych (tamże, s. 179), które ze względu na wymogi akcesji do Unii w krajach GW można uznać było za porównywalne (Dz, s. 130).

Celem badań prezentowanych w rozprawie było określenie wybranych wymiarów tożsamości i ich uwarunkowań młodzieży szkół dla mniejszości narodowych państw Grupy Wyszehradzkiej oraz – jako grupy wzajemnego odniesienia – ich rówieśników ze szkół dla większości. Zmiana sytuacji mniejszości sprawiła, że w doborze skoncentrowałam się na problemach świadczących o „otwartości” na sprawy integracji i kwestie mniejszości w okresie transformacji związanej z akcesją tych państw do Unii Europejskiej. Zaprezentowana w rozprawie problematyka tożsamości młodzieży autochtonicznych mniejszości narodowych państw Grupy Wyszehradzkiej w czasie integracji z Unią Europejską miała odpowiedzieć na zasadnicze pytanie: *Czy fakt „bycia mniejszością narodową” zmienia perspektywę jej oglądu pewnych kwestii, a jeśli tak, to w których – wyróżnionych jako ważne w środowiskach wielokulturowych – obszarach i w jakim zakresie?* (Ks., s. 34, 355, 479). Sam fakt ujęcia

² Przeprowadzanie większości badań możliwe jest w ramach obszarów tradycyjnie zastrzeżonych dla różnych teorii pedagogiki (Pachociński 1989, s. 188), a pewnie i innych nauk, jednak środowiska mniejszości autochtonicznych są szczególnie interesujące do porównań.

tematu zakłada przekonanie, że przynależność do grupy mniejszości angażuje odmienne procesy oglądu spraw w porównaniu z grupami wzajemnego odniesienia, jakie w wyróżnionych środowiskach tworzy mniejszość i większość – grupy, z których każda jest „u siebie” (Sadowski 2008, s. 21) zarówno w odniesieniach historycznych tego sąsiedztwa, jak i symboliki miejsc. Uwzględnione w prezentowanych badaniach mniejszości posiadają instytucjonalne „zakotwiczenie”, także w postaci szkolnictwa, które poprzez istnienie własnej „szkoły” mniejszości wyraźnie wzmacnia jej „wizerunek”, a dla młodzieży kreśli obraz bardzo realnych możliwości wyborów tożsamości.

„Szkoła mniejszości” wypełnia zarazem warunki badań komparatystycznych – wyszukanie „punktu ekwiwalencji funkcjonalnej” czy określenia badania porównawczego na poziomie pełnionej przez procesy funkcji (Pachociński 1989, s. 183, 174). W przypadku prezentowanych w rozprawie badań funkcję taką określa szkoła dla mniejszości – jej istnienie i hipotetyczne wspólne cele polegające na zapewnieniu wtórnego środowiska socjalizacji pozwalającego na kształtowanie tożsamości włączającej kulturę, zwłaszcza język macierzysty. Naturalny jest więc wybór szkoły mniejszości jako „punktu ekwiwalencji funkcjonalnej”, która jako „...szkoła z «macierzystym językiem» wykładowym”, pełni jednakową – funkcję socjalizacji macierzystej dla młodzieży z rodzin mniejszości narodowych.

Motywy przewodnim konceptualizacji badań i interpretacji wyników uczyniłam (Ks., s. 32, 479) – dookreślając wskazane powyżej – następujące pytania: Czy „bycie mniejszością” i „szkoła dla mniejszości” są czynnikami określającymi inny status mniejszości? Czy szkoła dla mniejszości jest czynnikiem stratyfikacyjnym – zarówno co do jakości, jak i jej odbioru w sensie zewnętrznym – a tym samym, czy wspomaga stratyfikację mniejszości? Stratyfikacyjne funkcje edukacji są znane, jednak temat w pracy podjęty jest w kontekście typu szkoły dla mniejszości jako całości – instytucjonalnego zabezpieczenia kultury narodu niepaństwowego, a ujęcie to implikuje dalsze pytania. Czy chodzi o grupę w znaczeniu negatywnej stratyfikacji społecznej ze względu na bycie mniejszością, także ze względu na jej szkołę? Czy mniejszości w kontekście grup odniesienia porównawczego tak siebie sytuują i odwrotnie – czy grupy odniesienia tak postrzegają mniejszości? O sprawach tych świadczą nastawienia do kwestii mniejszości.

Głównym celem podjętych badań było określenie „podmiotowości” młodzieży mniejszości. Były i chyba nadal są wskazywane trzy pytania (Ks., s. 286), na które odpowiedź jest ważna dla wychowanka szkoły mniejszości, a zatem i pedagoga. Sformułowane w stosunku do czasu wstąpienia do Unii Europejskiej brzmią następująco: Mniejszości

narodowe ze względu na regulacje prawne Unii zmieniały swój status polityczny, ale czy odpowiada mu także status społeczny młodzieży? Czy mniejszości – jako grupy mające doświadczenie z trudnościami i nieprzewidywalnymi sytuacjami w kontaktach społecznych – będą w kontekście akcesji do Unii reprezentowały postawy wskazujące na lepsze przygotowanie do wstąpienia do wspólnych struktur i większą otwartość na nie? Czy mniejszości – z perspektywy otwierających się nowych możliwości w Unii – będą uważały kwestie mniejszości za ważne? Pytania te i inne z tym zagadnieniem związane to w konsekwencji pytania o – wiele razy w rozprawie powtarzane (dalej rozwinięte) – poczucie podmiotowości mniejszości. Uzupełniają je też pytania o akceptację tej podmiotowości przez większość. Pytania te są wiodące w prezentowanych w rozprawie badaniach komparatystycznych: komparatystyka pojawia się dopiero na wyższym poziomie, łączy się z kontekstualnością zjawisk, zatem badanie powinno umożliwiać dokonanie ogólniejszej interpretacji (Pachociński 1989, s. 184). W konsekwencji możliwość tego typu interpretacji (Ks., s. 482 i n.) okazuje się najważniejszym osiągnięciem pracy dotyczącym jej aspektów edukacyjnych. Pozwala na diagnozę spraw związanych z Unią (szacowania własnych szans), jak i kwestii mniejszości (oczekiwań mniejszości vs akceptacji większości). Dotyczy spraw z zakresu wszystkich obszarów będących podstawą analizy na użytek edukacji międzykulturowej, jak – za propozycją Jana Szczepańskiego wskazuje to Tadeusz Lewowicki (2011, s. 34), zaś bardzo skrótowo rzecz ujmując są to: relacje z Innymi, spostrzeganie siebie i własnej tożsamości, stosunek do Innego i do jego kultury.

Formułowanie problemu zrodziło się – jak ujęte to jest w rozprawie za Jerzym Brzezińskim (Ks., s. 290) – jako rezultat „konstatacji pewnych luk w systemie wiedzy, niekonsekwencji stanowisk”. Różnica stanowisk w stosunku do mniejszości, niejednoznacznych prezentowanych możliwych postaw i jej sytuacji, przejawia się w ciągle aktualnych pytaniach: „Nadal nie ma jasności, czy polityka narodowościowa w obrębie poszczególnych państw jest nakierowana niejako w ostatniej instancji na asymilację poszczególnych mniejszości narodowych, czy na stwarzanie odpowiednich warunków do zachowania podmiotowości, do nieskrępowanego autonomicznego rozwoju, do integracji społecznej ze społeczeństwem większościowym generalnie poprzez tworzenie społeczeństw pluralistycznych kulturowo. (...) Jakie jest miejsce i rola ojczyzn zagranicznych w świadomości mniejszości narodowych” (Krzysztofek, Sadowski 2006, s. 10). Pytania te uzasadniają sposób formułowania głównych problemów badawczych tej pracy, a ze względu na dalsze rozumienie – prezentuję w tym miejscu sposób formułowania hipotez.

